

end, in the Hetmanate was put into effect a decree of the Little Russian Collegium «On new form of proceedings».

Judicial reform provoked fierce opposition of the Russian government in Ukraine, which by means of intrigue and reports of ousted from power by its P. Polubotko contributed to his arrest and the consequent death of hetman.

Keywords: *Cossack Hetman State, Pavlo Polubotok, judicial reform, wagon, Little Russian Collegium, General military court, assessors.*

УДК 341.225.5

О. С. Блінська

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ МОРСЬКОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню правової природи міжнародної морської правосуб'єктності як категорії загальної міжнародної правосуб'єктності України. З метою встановлення сутності міжнародної морської правосуб'єктності держави досліджено та проаналізовано профільне законодавство України.

Ключові слова: *правосуб'єктність, міжнародна правосуб'єктність, міжнародна морська правосуб'єктність.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі становлення України як незалежної, суверенної європейської держави важливого значення набуває її затвердження на світовій арені в якості морської дієздатної держави. Це детермінується тим, що за своїми природними умовами Україна є державою, в якій є всі можливості для успішного розвитку морської галузі промисловості.

Таким чином, питання, пов'язане з виконанням Україною своїх повноважень у сфері використання просторів Світового океану та морського дна, а саме визначення міжнародної морської правосуб'єктності України стає вкрай актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно констатувати, що на жаль в юридичній літературі термін «міжнародна морська правосуб'єктність» широко не використовується. В законодавстві України його також немає. Цьому стану існує низка обумовлюючих причин – першою з них є недосконалість нормативно-правової бази, яка регламентує та регулює морську галузь; другою – певний брак наукових досліджень в цій сфері. В міжнародному морському праві, як і в міжнародному публічному праві, галузю якого воно є, існують лише теоретично-доктринальні конструкції, що характеризують юридичну природу, підстави та межі відповідної правосуб'єктності.

Для визначення феномену міжнародної морської правосуб'єктності досить корисним було вивчення робіт з міжнародного публічного права і міжнародного морського права. Вихідну базу тут склали роботи вітчизняних та російських дослідників – М. О. Аношкіна, М. О. Баймуратова, Ю. Г. Барсегова, К. А. Бекашева, М. В. Буроменського, О. М. Вилегжаніна, С. А. Гурєєва, В. М. Гуцуляка, О. О. Ковальова, В. В. Колесника, О. Л. Колодкіна, В. А. Корзуна, Н. Л. Малахової, І. М. Міхіної, Ю. В. Мішальченко, С. В. Молодцова, А. В. Овлащенко, І. В. Рачкова, В. Ф. Сидорченка, С. В. Черниченка, І. І. Яковлева та ін. Відповідне відношення до досліджуваної проблематики через визначення загальної правосуб'єктності держави мають праці зарубіжних західних вчених, таких, як А. О. Адеде, А. Бойл, Е. Браун Вайс, А. Валлат, М. Джейніс, Р. Дженнінгс, Дж. Кіркпатрік, І. В. Караман, Б. Квятковська, Х. В. Ліндпсере, М. Нордквіст, Дж. Нойес, Р. Остріханські, Б. Оксман, У. Райзман,

Ш. Розенне, Т. Тревес, Дж. Чарні, А. Чейз, С. Швебсль, Г. Ерікссон та ін.

Відповідні доктринальні конструкції профільної правосуб'єктності можуть бути розпізнаними, ідентифікованими та побудованими на основі положень дисертаційних досліджень таких авторів, як Д. К. Бекяшев, Н. О. Брехова, Є. Г. Лаверичев, В. Л. Міхеєв, Н. Р. Мубін, С. Є. Насіновска, Д. А. Патрін, В. В. Ралько, І. Г. Черемних та ін.

Метою даної статті є розкриття змісту міжнародної морської правосуб'єктності України та з'ясування особливостей її сутності. Наукова новизна дослідження полягає, насамперед, у залученні уваги наукової громадськості до феномену міжнародної морської правосуб'єктності України.

Викладення основного матеріалу. В науці міжнародного права є слухна думка про неможливість аналізу проблем міжнародної правосуб'єктності без використання підходів, існуючих в загальній теорії права щодо розуміння поняття «правосуб'єктність» [1, с. 85]. Правосуб'єктність є однією з самих дискусійних правових категорій. В юридичній науці ще й досі не досягнуто єдиного погляду щодо визначення такого багатоаспектного поняття.

Так, професор С. С. Алексєєв вважав, що категорії «суб'єкт права» та «правосуб'єктність» за своїм змістом співпадають. На його думку, правосуб'єктність включає два основних структурних елемента: по-перше, здатність мати права та нести обов'язки (правоздатність), по-друге, здатність самостійно здійснювати права та обов'язки (дієздатність) [2, с. 138-139].

Професор О. О. Красавчиков стверджував, що правоздатність виступає у вигляді загальної основи, яка визначає характер та обсяг прав, що можуть знаходитись у володінні даного суб'єкта, але правове поняття правосуб'єктності складається із двох основних понять: правоздатності та дієздатності [3, с. 37-39].

Російський теоретик права В. К. Бабаєв, розглядаючи правосуб'єктність індивідів, виділяє в ній три структурних елемента: правоздатність, дієздатність та деліктоздатність [4, с. 417].

Видатна радянська дослідниця Р. О. Халфіна визначає правосуб'єктність як передумову участі у правовідносинах [5, с. 117].

Таким чином, на думку більшості вчених-спеціалістів загальної теорії права, правосуб'єктність – це здатність учасника конкретних відносин виступати в якості суб'єкта права, тобто мати права і обов'язки відповідно до норм права, взагалі здійснювати свої суб'єктивні права та обов'язки, нести юридичну відповідальність за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків.

Погоджуючись з положеннями загальної теорії права відносно правосуб'єктності, спеціалісти міжнародного права використовують їх з певними модифікаціями.

В загальному розумінні міжнародна правосуб'єктність розглядається, як юридична здатність особи бути суб'єктом міжнародного права.

Вітчизняний дослідник Г. А. Анцелевич визначає міжнародну правосуб'єктність як діяльність суб'єктів міжнародного права в його сфері [6, с. 26].

Професор М. О. Баймуратов справедливо вважає, що міжнародна правосуб'єктність є основною ознакою суб'єкта міжнародного публічного права, вона виявляється у наявності прав і обов'язків, встановлених звичаєвими і договірними нормами міжнародного права. На його думку, міжнародна правосуб'єктність містить у собі ряд елементів, що характеризують суб'єкта міжнародного права: право виступати на міжнародній арені від свого імені; право вступати у відносини з іншими суб'єктами міжнародного права; право брати участь у створенні норм міжнародного права; «підпадаємість» поведінки суб'єкта під дію норм міжнародного права; визнання суб'єкта міжнародного права в якості такого іншими суб'єктами міжнародного права та

інші [7, с. 68].

Держава, як основний (первинний) суб'єкт міжнародного права повинна відповідати таким міжнародно-правовим критеріям, як: територія, населення, уряд або публічна влада (апарат влади), спроможність вступати у зносини з іншими державами. Крім того, невід'ємною політико-юридичною властивістю держави та її публічної влади є суверенітет, що являє собою територіальну цілісність держави, верховенство її публічної влади на своїй території, її незалежність від інших суб'єктів міжнародного права та самостійність участі у міжнародних відносинах.

Так, М. О. Баймуратов серед елементів суверенітету держави виділяє наступні:

- територіальну цілісність, котра означає, що ніхто не вправі змінити територію держави без згоди на те державної влади або її народу;

- територіальне верховенство, що означає, що на території держави діють закони тільки тієї держави;

- нероздільність державної влади, що включає визнання всіма гілками влади верховенства законодавчої влади, що формує систему органів держави і визначає їхні повноваження;

- незалежність державної влади як у середині країни від будь-яких фізичних і юридичних осіб, так і зовні, на міжнародній арені від інших держав і міжнародних організацій [7, с. 72].

Варто зазначити, якщо держава обмежена в суверенітеті, то вона обмежується і в обсязі міжнародної правосуб'єктності. Суверенітет держави є фундаментом її міжнародної правосуб'єктності.

Міжнародна правосуб'єктність держави є універсальною, тобто держава володіє правосуб'єктністю в повному обсязі та з моменту виникнення. Також правосуб'єктність держави має об'єктивний характер – вона існує незалежно від волевиявлення інших суб'єктів міжнародного права. В міжнародному праві не існує норм, що наділяють правосуб'єктністю первинні суб'єкти права, є лише норми, що підтверджують наявність правосуб'єктності з моменту їх виникнення.

Обсяг міжнародної правосуб'єктності держави залежить від положення конкретної держави у міжнародному співтоваристві, а також її потенційних можливостей. Міжнародна правосуб'єктність держави складається з наступних елементів:

- *правоздатність* – здатність держави мати права і нести юридичні обов'язки. За принципом суверенної рівності всі держави володіють рівною правоздатністю. До прав, перелічених в різних міжнародно-правових джерелах належать: право на самовизначення, право на недоторканість своєї території і вільне використання в національних інтересах своїх природних багатств та ресурсів, право на самооборону проти збройного нападу, право створювати разом з іншими державами міжнародні організації та ін. Згідно з Декларацією про принципи міжнародного права 1970 року [8], кожна держава зобов'язана поважати правосуб'єктність інших держав і дотримуватися принципів міжнародного права.

- *дієздатність*, що означає самостійне здійснення державою своїх прав і обов'язків. Залишаючись за юридичною формою рівноправними на міжнародній арені, держави на практиці мають різний обсяг міжнародної дієздатності, що обумовлено політичними, економічними, воєнними та іншими факторами. Наприклад, згідно з Конвенцією про захист Чорного моря від забруднення 1992 року, яка ратифікована Україною 4 лютого 1994 року, договірні сторони зобов'язуються запобігати забрудненню морського середовища Чорного моря з наземних джерел речовинами і матеріалами, переліченими в Додатку I до Протоколу, а також усувати такі забруднення [9].

- *деліктоздатність* – здатність нести юридичну відповідальність за вчинені правопорушення. Стаття 31 Конвенції ООН з морського права 1982 року, що ратифікована Україною 3 червня 1999 року визначає: «Держава прапору несе міжнародну відповідальність за будь-яку шкоду або збитки, заподіяні прибережній державі в результаті недотримання яким-небудь військовим кораблем або іншим державним судном, експлуатованим у некомерційних цілях, законів та правил прибережної держави, що стосується проходу через територіальне море, або положень Конвенції, або інших норм міжнародного права. Таким чином, всі держави повинні сумлінно виконувати свої міжнародні зобов'язання. У разі порушення міжнародно-правових зобов'язань держава як суб'єкт міжнародного права несе міжнародно-правову відповідальність, незалежно від того, який її орган або посадова особа своєю поведінкою завдали шкоду міжнародному праву» [10, с. 26].

Російський дослідник П. Н. Бірюков виділяє додаткові характеристики основних суб'єктів міжнародного права:

- вони є колективними формуваннями. Держави, наприклад, мають такі елементи організації, як владу і апарат управління;

- беруть участь в розробці і прийнятті міжнародних норм. Договірна праводієздатність є найважливішим елементом міжнародної правосуб'єктності [11, с. 26].

Важливою правовою категорією у сфері реалізації державою своїх суверенних прав є юрисдикція. На думку відомого фахівця-міжнародника І. І. Лукашука, вона є проявом суверенітету держави та означає державну владу, її обсяг і сферу дії [12, с. 330].

В науці міжнародного права розрізняють такі види юрисдикції: 1) за обсягом – повну та обмежену; 2) за характером влади – законодавчу, виконавчу й судову; 3) за сферою дії – територіальну і екстериторіальну.

У межах своєї території держава в силу територіального верховенства здійснює повну юрисдикцію. А обмежена юрисдикція здійснюється державою, наприклад, у межах континентального шельфу та виняткової економічної зони.

Є загальновідомим, що юрисдикція держави повинна здійснюватися з дотриманням імунітетів згідно принципу суверенної рівності. Сутність імунітету держави полягає у тому, що в силу рівності, жодна держава не може здійснювати свою владу над іншою державою. У теорії та практиці держав розрізняють наступні види імунітету: судовий імунітет, що означає непідсудність до суду іншої держави; імунітет від попереднього забезпечення позову; імунітет власності, що означає правовий режим недоторканості державної власності на території іншої держави; імунітет від примусового виконання судового рішення, котрий означає, що без згоди держави не можна здійснити примусове виконання судового рішення, винесеного проти неї судом іншої держави; імунітет від застосування права іноземної держави по відношенню до угод за участю держави.

Слід зазначити, у міжнародно-правовій практиці немає єдності у поглядах відносно обсягу і сфери застосування імунітету. В науці міжнародного права у зв'язку з цим виділяють дві теорії розуміння імунітету держави: абсолютного та обмеженого (функціонального) імунітету. Згідно з теорією абсолютного імунітету держави, імунітет базується на імперативному принципі міжнародного публічного права – суверенної рівності держав. У сфері міжнародного приватного права держава не втрачає властивостей суверена, продовжує користуватись принципом абсолютного імунітету. У якості спадщини від СРСР в Україні діє принцип абсолютного імунітету. Проте у більшості країн поширена теорія обмеженого (функціонального) імунітету. Її зміст полягає в тому, що, якщо держава, діючи як суверен, завжди має імунітет. Але якщо

держава діє в якості приватної особи, наприклад, у зовнішньоекономічній сфері, то вона не володіє імунітетом.

Імунітет українських державних морських суден закріплений не тільки у нормах міжнародного законодавства, але і у внутрішнього, а саме відповідно до статті 18 Кодексу Торгівельного Мореплавства України (КТМУ): «На судна, що перебувають у державній власності, не може бути накладено арешт чи стягнення без згоди органу, який здійснює управління майном, що перебуває у державній власності, якщо ці судна використовуються виключно для несення державної служби» [13].

Міжнародне морське право є однією з найдавніших галузей міжнародного права, його підсистемою. Питання визначення міжнародної морської правосуб'єктності для спеціалістів морської науки залишається й досі актуальним. Як і зазначалося, науковцями розглядаються лише юридичні конструкції, аспекти міжнародної морської правосуб'єктності.

В якості таких аспектів міжнародної морської правосуб'єктності вітчизняний дослідник О. М. Шемякін, виділяє здатність суб'єкта міжнародного морського права, з однієї сторони, підпадати під вплив норм міжнародного морського права, з іншої – мати міжнародні права і обов'язки в сфері використання Світового океану та морського дна, і з третьої – бути учасником таких міжнародних морських правовідносин [14, с. 13].

У міжнародному морському праві так, як і в міжнародному праві, складовою частиною якого воно є, первинними та єдиними суверенними суб'єктами визнаються держави. Тому міжнародна морська правосуб'єктність властива їм у силу самого факту їх існування. З моменту виникнення вони є носіями суверенних прав і обов'язків на морі, вступають у правовідносини з приводу використання Світового океану та морського дна.

Досліджуючи феномен міжнародної морської правосуб'єктності України, необхідно звернутися до правової бази, що регламентує дане питання.

Так, Конституція України 1996 року в ст. 1 проголошує Україну суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою, а ч. 1 ст. 2 передбачає, що суверенітет України поширюється на всю її територію [15].

Участь держави у торговельному мореплаванні закріплена у ст. 3 КТМУ: «Держава здійснює регулювання торговельного мореплавства через центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах морського і річкового транспорту, інші центральні органи виконавчої влади та національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері транспорту» [13].

Досить цікавим представляється питання про співвідношення юридичної сили міжнародних договорів і актів внутрішньодержавного законодавства у сфері міжнародного морського права. В Декларації про державний суверенітет України 1990 року вперше був проголошений «пріоритет загальноновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права» (Розділ X) [16]. Згідно з ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року, якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [17]. На конституційному рівні дане питання закріплено у ст. 9 Конституції України таким чином: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України» [15]. Отже, у внутрішньому правопорядку міжнародний договір, обов'язковий для України, не може суперечити Конституції України. Таким чином,

Україна визнає для себе примат міжнародного права, але в обмеженому обсязі.

Першими міжнародно-правовими документами щодо уніфікації правового режиму просторів Світового океану є Конвенції ООН з морського права, відомі як Женевські конвенції, що ухвалені на конференції ООН в Женеві 29 квітня 1958 року: 1) про відкрите море 2) про територіальне море та прилеглу зону; 3) про континентальний шельф і 4) про рибальство й охорону живих ресурсів відкритого моря. Україна є стороною трьох конвенцій, а саме: про відкрите море; про територіальне море та прилеглу зону; про континентальний шельф. Їх прийняття мало важливе значення для подальшого прогресивного розвитку міжнародного морського права. Перша конвенція у ст. 1 під терміном «відкрите море» розглядає усі частини моря, які не входять ні в територіальне море, ні у внутрішні води будь-якої держави [18]. Відкрите море доступне для всіх народів, і жодна держава не може претендувати на підпорядкування якоїсь його частини своєму суверенітету. Свобода відкритого моря включає для прибережних та неприбережних держав свободу судноплавства, рибальства, свободу прокладати підводні кабелі та трубопроводи, здійснювати польоти над відкритим морем (ст. 2). У відкритому морі судно підпорядковується виключній юрисдикції держави, під прапором якої плаває (ст. 6). Також зазначено, що військові та державні судна користуються повним імунітетом від юрисдикції будь-якої іншої держави (ст. 8, 9). У Конвенції вирішені питання, пов'язані з юрисдикцією над членами екіпажу у випадку зіткнення судна чи іншого інциденту у відкритому морі, боротьбою з работоргівлею та піратством. Усі держави, відповідно до ст. 14, зобов'язані сприяти повною мірою знищенню піратства у відкритому морі та в інших місцях, що знаходяться за межами юрисдикції будь-якої держави.

Конвенція про територіальне море у ст. 1 закріплює суверенітет прибережної держави над її територіальними водами і повітряним простором над ними [19]. Ця конвенція містить низку норм про правовий статус даного простору та методи вимірювання його ширини (ст. 3-13). Ст. 14 визначає право всіх держав, як прибережних, так і тих, що не мають виходу до моря, мирного проходу через територіальне море, а також правила мирного проходу суден під іноземним прапором. У ст. 19-20 містяться правила щодо здійснення кримінальної та цивільної юрисдикції прибережної держави стосовно суден, що здійснюють мирний прохід через її територіальне море. Крім того в конвенції закріплені положення щодо правового статусу прилеглої зони (ст. 24).

Третя конвенція вперше визначила поняття континентальний шельф, встановила його міжнародно-правовий режим. Ст. 2 Конвенції про континентальний шельф проголосила: «Прибережна держава здійснює над континентальним шельфом суверенні права в цілях розвідки й розробки його природних багатств» [20]. Ці права є виключними, ніхто і ні з яких умов не вправі здійснювати вказані дії без згоди на те прибережної держави. Проте у ст. 3 зазначено, що права прибережної держави на континентальний шельф не торкаються ні правового статусу покриваючих вод як відкритого моря, ні правового статусу повітряного простору над водами. Розвідка континентального шельфу і розробка його природних багатств не повинні створювати перешкоди судноплавству, рибальству або охороні живих ресурсів моря, а також не повинні створювати перешкод капітальним океанографічним або іншим науковим дослідженням, що виконуються з метою публікації. Прибережна держава має право в таких цілях будувати відповідні споруди й установки, створювати навколо них зони безпеки до 500 м (ст. 5). Ст. 6 Конвенції визначає, що розмежування континентального шельфу суміжних або розміщених одна проти іншої держав здійснюють шляхом укладання міжнародних угод. Однак, після прийняття згаданих конвенцій ряд актуальних питань щодо встановлення ширини територіального моря,

континентального шельфу залишилися невирішеними.

Розглядаючи питання міжнародної морської правосуб'єктності, необхідно звернутися й до такого значимого міжнародно-правового акту як Конвенція ООН з морського права 1982 року, що є відомою як «Конституція океанів». Вона має універсальний характер, регулює практично всі аспекти використання Світового океану і морського дна – встановлення правового статусу й режиму різних категорій морських просторів, захист та збереження морського середовища, морські наукові дослідження, безпека мореплавства, врегулювання спорів тощо. Конвенція ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року» від 03.06.1999 року [21]. Після надання згоди Верховною Радою України на обов'язковість вказаної Конвенції, вона стала частиною національного законодавства України (ч. 1 ст. 9 Конституції України). Відомо, що Конвенція ООН з морського права 1982 року і Женевські конвенції 1958 року є безстроковими міжнародно-правовими актами, зберігають свою юридичну чинність для їхніх держав-учасниць. Однак, згідно зі ст. 311 Конвенції з морського права 1982 року, вона має переважну силу у відносинах між державами-учасницями перед Женевськими конвенціями з морського права 1958 року [10]. Конвенція містить положення, що доповнюють положення Женевських конвенцій з морського права 1958 року, а також вводить новітні норми та інститути, які відображають сучасні тенденції в освоєнні Світового океану. Варто зазначити, в умовах множинності режимів морських просторів, обсяг прав держави-учасниць Конвенції не є однаковим.

Внутрішні води. Конвенція ООН з морського права у ст. 8 зазначає: «води розташовані у бік берега від вихідної лінії територіального моря, складають частину внутрішніх вод держави» [10]. Вони є частиною державної території, на яку поширюється її суверенітет та юрисдикція в повному обсязі. Правовий режим внутрішніх морських вод регулюється нормами Конституції України, Кодексу торговельного мореплавства України, Закону України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 року, Закону України «Про морські порти України» від 17 травня 2012 року та інших законодавчих актів і нормативно-правових актів підзаконного характеру.

Так, стаття 6 Закону України «Про державний кордон України» до внутрішніх вод України відносить такі води: морські води, розташовані в бік берега від прямих вихідних ліній, прийнятих для відліку ширини територіального моря України; води портів України; води заток, бухт, губ і лиманів, гаваней і рейдів, береги яких повністю належать Україні; історичні води; обмежена лінією державного кордону частина вод річок, озер та інших водойм, береги яких належать Україні [22]. Крім того, у ст.ст. 14-17 вказаного закону визначається загальний порядок та певні обмеження при заходженні іноземних невійськових суден та військових кораблів у внутрішні води і порти України. Більш детальне визначення такого порядку надається у нормах Правил плавання і перебування в територіальному морі, внутрішніх водах, на рейдах та в портах України іноземних військових кораблів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 16 травня 1996 року № 529 [23]. Правовий режим портів в Україні регулюється нормами Закону України «Про морські порти України» від 17 травня 2012 року [24] та розділом IV «Морський порт» Кодексу торговельного мореплавства України. Відповідно до статі 85 Кодексу торговельного мореплавства України, іноземне судно під час перебування в морському порту зобов'язане дотримувати чинних законів і правил України, що стосуються безпеки порту і судноплавства, митного, прикордонного, санітарного (фітосанітарного) режимів, лоцманського проведення, буксирування, рятувальних робіт, якірної стоянки тощо [13].

На іноземні торгові судна – усі судна, крім військових і використовуваних для публічних цілей (охорона узбережжя, рибоохорона і т.п.), які знаходяться у внутрішніх морських водах прибережної держави, поширюється кримінальна, цивільна й адміністративна юрисдикція прибережної держави. Проте на практиці, в силу двосторонніх міжнародних угод щодо морського торговельного судноплавства, прибережна держава утримується від здійснення кримінальної юрисдикції відносно членів екіпажу іноземного судна у наступних випадках: якщо вчинені ними злочини не порушують мир і добрий порядок; якщо таке втручання не є міжнародним зобов'язанням прибережної держави; та якщо не має відповідного прохання держави прапора судна. Прибережна держава у межах внутрішніх вод регулює судноплавство та рибальство, надає дозвіл на зайняття будь-яким промислом та проведення наукових досліджень.

Територіальне море. Стаття 2 Конвенції 1982 року зазначає: «Суверенітет прибережної держави поширюється за межами її сухопутної території і внутрішніх вод, а у випадку держави-архіпелагу – її архіпелажних вод, на прилеглий морський пояс, що називається територіальним морем» [10]. Згідно зі статтею 3 Конвенції кожна держава має право встановлювати ширину свого територіального моря до межі, що не перевищує 12 морських миль. Крім того, Конвенція містить більш розгорнуті (у порівнянні з Конвенцією 1958 року) норми відносно правового статусу даного простору, методів встановлення вихідних ліній та правила щодо мирного проходу. Стаття 21 передбачає: «Прибережна держава може приймати у відповідності до норм цієї Конвенції та інших норм міжнародного права закони й правила щодо мирного проходу через територіальне море відносно всіх нижченаведених питань або деяких з них: а) безпеки судноплавства і регулювання руху суден; б) захисту навігаційних засобів і обладнання, а також інших споруд або установок; в) захисту кабелів і трубопроводів; г) збереження живих ресурсів моря; д) запобігання порушенню рибальських законів і правил прибережної держави; е) збереження навколишнього середовища прибережної держави і відвернення, скорочення й збереження під контролем її забруднення; ж) морських наукових досліджень і гідрографічних зйомок; з) запобігання порушенню митних фіскальних, імміграційних або санітарних законів і правил прибережної держави» [10]. Прибережна держава належним чином публікує такі закони та правила, які є обов'язковими для іноземних суден, здійснюючих право мирного проходу через її територіальне море. Стаття 13 Закону України «Про державний кордон України» регламентує: «Мирний прохід через територіальне море України здійснюється з метою його перетинання без заходження у внутрішні води України або з метою проходу у внутрішні води і порти України чи виходу з них у відкрите море. Прохід вважається мирним, якщо при цьому не порушується мир, а також правопорядок або безпека України. Іноземні невійськові судна, здійснюючи мирний прохід, повинні прямувати звичайним навігаційним курсом або курсом, рекомендованим компетентними органами України, а також морськими коридорами або відповідно до схем поділу руху. Морські коридори і схеми поділу руху вказуються на морських картах, що публікуються у встановленому порядку. Капітан іноземного невійськового судна, яке порушило правила мирного проходу, несе відповідальність згідно з законодавством України» [25]. Мирний прохід військових кораблів у територіальному морі України здійснюється у порядку, встановленому Кабінетом міністрів України. Стаття 20 Конвенції 1982 року зобов'язує підводні човни та інші підводні транспортні засоби йти на поверхні та підіймати свій прапор у територіальному морі [10]. У разі порушення таких правил компетентні органи України мають право вимагати негайно покинути територіальне море згідно зі статтею 30 Конвенції. Можливість здійснення прибережною державою юрисдикції щодо

іноземних суден, які виконують мирний прохід, залежить від їх приналежності до торговельних суден і державних, експлуатованих в комерційних цілях (ст.ст. 27 та 28 Конвенції) або до військових кораблів та інших державних, експлуатованих в некомерційних цілях (ст.ст. 29-32 Конвенції). Стосовно цивільної юрисдикції ч. 1 ст. 28 Конвенції встановлює: «Прибережна держава не повинна зупиняти іноземне судно, що проходить через територіальне море, або змінювати його курс з метою здійснення цивільної юрисдикції щодо особи, яка перебуває на борту судна» [10]. Але щодо такого судна прибережна держава вправі вжити заходи стягнення або арешт з будь-якої цивільної справи тільки по зобов'язаннях або в силу відповідальності, взятої або накликаної на себе цим судном під час або для мирного проходу. Прибережна держава також вправі відповідно до своїх законів вживати заходи стягнення або арешту за цивільною справою щодо іноземного судна, яке проходить через територіальне море після виходу з внутрішніх вод.

Кримінальна юрисдикція прибережної держави за загальним правилом, що міститься у статі 27 Конвенції, може здійснюватися на борту іноземного судна в цілях арешту будь-якої особи або проведення розслідування у зв'язку з будь-яким злочином, скоєним на їх борту під час мирного проходу лише у таких випадках: якщо наслідки злочину поширюються на прибережну державу; якщо злочин має такий характер, що порушує спокій у країні або добрий порядок у територіальному морі; якщо капітан судна, дипломатичний агент або консульська посадова особа держави прапора звернеться до місцевої влади з проханням про надання допомоги; якщо такі заходи необхідні для припинення незаконної торгівлі наркотичними засобами або психотропними речовинами. У випадку, якщо торговельне або державне судно, що експлуатується в комерційних цілях, виконує мирний прохід, слідуючи з внутрішніх вод, на таких судах влада прибережної держави вправі вживати будь-які заходи для арешту або проведення розслідування. До вжиття таких заходів на борту судна влада прибережної держави на прохання капітана повинна повідомити дипломатичного агента або консульську посадову особу держави прапора судна. У випадках надзвичайної терміновості це повідомлення може бути зроблено в той час, коли вживають вказані заходи. Стосовно іноземних військових кораблів та державних суден, що експлуатуються в некомерційних цілях, необхідно зазначити, що під час мирного проходу вони мають імунітет від цивільної та кримінальної юрисдикції прибережної держави. Завдання шкоди або збитків такими суднами у результаті недотримання ними законів і правил прибережної держави щодо мирного проходу через територіальне море є підставою для міжнародно-правової відповідальності держави прапора.

Прилегла зона. У відповідності до статті 33 Конвенції 1982 року у зоні, прилеглий до її територіального моря, яка називається прилеглою зоною, прибережна держава може здійснювати контроль, необхідний: а) для запобігання порушенню митних, фіскальних, імміграційних або санітарних законів і правил у межах її території або територіального моря; б) для покарання за порушення вищезгаданих законів і правил, вчинене в межах її території або територіального моря [10]. За загальним правилом, прилегла зона не може поширюватись за межі 24 морських миль від вихідних ліній, від яких вимірюється ширина територіального моря. В українському законодавстві визначення такого простору на сьогоднішній день є відсутнім.

Виключна економічна зона. Згідно зі статтею 55 Конвенції виключна економічна зона являє собою особливий район, який знаходиться за межами територіального моря, прилягає до нього та підпадає під особливий правовий режим, згідно з яким права і юрисдикція прибережної держави та права і свободи інших держав регулюються відповідними положеннями цієї Конвенції [10]. На національному рівні питання здійснення юрисдикції України у виключній (морській) економічній зоні України

регулюється Законом України «Про виключну (морську) економічну зону України» від 16 травня 1995 року [25]. Стаття 4 Закону визначає суверенні права та юрисдикцію України: «суверенні права щодо розвідки, розробки і збереження природних ресурсів як живих, так і неживих у водах, що покривають морське дно, на морському дні та в його надрах, а також з метою управління цими ресурсами і щодо здійснення інших видів діяльності по економічній розвідці та розробці зазначеної зони, у тому числі виробництву енергії шляхом використання води, течій і вітру; юрисдикцію, передбачену відповідними положеннями цього Закону та нормами міжнародного права, щодо створення і використання штучних островів, установок і споруд, здійснення морських наукових досліджень, захисту та збереження морського середовища; інші права, передбачені цим Законом, іншими законодавчими актами України та загальновизнаними нормами міжнародного права. Суверенні права та юрисдикція України щодо морського дна виключної (морської) економічної зони і його надр реалізуються відповідно до законодавства України про континентальний шельф та Кодексу України про надра [26]».

Континентальний шельф. Стаття 76 Конвенції 1982 року зазначає: «До континентального шельфу прибережної держави входять морське дно і надра підводних районів, що простягаються за межі її територіального моря на всій довжині природного продовження її сухопутної території до зовнішніх меж підводної окраїни материка або на відстань 200 морських миль від вихідних ліній, від яких відмірюється ширина територіального моря, коли зовнішня межа підводної окраїни материка не простягається на таку відстань» [10].

Необхідно звернути увагу на той факт, що права прибережної держави на континентальному шельфі не зачіпають правового статусу покриваючих вод і повітряного простору над ними. Відповідно статті 77 Конвенції прибережна держава здійснює над континентальним шельфом суверенні права з метою його розвідки й розробки його природних ресурсів. У зв'язку з цим прибережна держава має право будувати відповідні споруди й установки та створювати навколо них зони безпеки (до 500 м). Визначення траси для прокладення трубопроводів на континентальному шельфі здійснюється за згодою прибережної держави (стаття 79). Крім того, прибережна держава надає дозвіл на проведення бурильних робіт на континентальному шельфі, на будівництво установок, штучних островів. Також, згідно зі ст. 210 Конвенції схоронення в межах територіального моря та виключної економічної зони або на континентальному шельфі не здійснюється без чітко висловленого попереднього схвалення прибережної держави, яка має право дозволяти, регулювати і контролювати таке схоронення після належного розгляду цього питання з іншими державами, на яких таке схоронення може негативно позначитися через їхнє географічне положення [10]. Україна здійснює свої суверенні права щодо розвідки й розробки, зберігання природних ресурсів, як живих, так і неживих на морському дні, що утворює континентальний шельф України та у його надрах відповідно до законодавства України про континентальний шельф і Кодексом України про надра.

Відповідно до ч. 1 ст. 13 Конституції України, земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу [15]. Стаття 4 Кодексу України про надра від 27 липня 1994 року проголошує: «Надра є виключною власністю народу України і даються тільки в користування. Угоди або дії, які в прямій або прихованій формі порушують право власності Українського народу на надра, є недійсними» [26].

На жаль, у даний час на національному рівні спеціальне законодавство про континентальний шельф відсутнє. Окрім того вкрай проблемним для України є питання

делімітації континентального шельфу з сусідніми країнами – Російською Федерацією та Румунією. Україна і Румунія при обговоренні лінії кордону в Чорному морі розійшлися в юридичному визначенні статусу українського острова Зміїний, котрий румунська сторона хотіла позначати як скелю, без права на територіальні води, а українська – як острів, із правом на територіальні води. У зв'язку цим 16 вересня 2004 року Румунія звернулася в Міжнародний суд ООН із проханням розмежувати морський кордон з Україною, у тому числі континентальний шельф і виняткові економічні зони. 3 лютого 2009 року суд прийняв одностороннє рішення, в якому підтвердив українську приналежність острова Зміїний та наявність українських територіальних вод навколо острова. Однак за вказаним рішенням Зміїний не може вважатися частиною прибережної лінії України у визначенні середньої лінії під час делімітації континентального шельфу та виключної економічної зони. Таким чином, наступним етапом вирішення такого питання є підписання відповідних двосторонніх угод між державами, в яких документально буде зафіксована лінія розподілу континентального шельфу. Подібний конфлікт існує між Росією та Україною в Азово-Керчінській акваторії, що вважається найскладнішим у вирішенні на сьогоднішній час.

Відкрите море. У відповідності до статті 87 Конвенції 1982 року свобода відкритого моря включає: свободу судноплавства; свободу польотів; свободу прокладати підводні кабелі і трубопроводи; свободу будувати штучні острови та інші установки, які допускаються відповідно до норм міжнародного права, із дотриманням суверенних прав прибережної держави, якщо така діяльність відбувається на її континентальному шельфі; свободу рибальства, з дотриманням вимог Конвенції щодо збереження живих ресурсів відкритого моря; свободу наукових досліджень, з дотриманням вимог Конвенції щодо проведення таких досліджень та суверенних прав прибережної держави у межах континентального шельфу. На відкрите море, морський простір з міжнародно-правовим режимом, прибережна держава не може поширювати свій суверенітет. У відкритому морі судна та особи на їх борту повинні підкорятися юрисдикції держави свого прапора. Тобто держава, за загальним правилом, може здійснювати юрисдикцію тільки у відношенні судна свого прапора. Виключеннями згідно з Конвенцією 1982 року є випадки боротьби з піратством (ст.ст. 100-107), работоргівлею (ст. 99), незаконною торгівлею наркотичними та психотропними речовинами (ст. 108), несанкціонованим радіомовленням з відкритого моря (ст. 109). У відповідності до статті 110 Конвенції, військові кораблі, що зустріли у відкритому морі іноземне судно, за наявністю розумних підстав, в праві піддати це судно догляду. Слід зазначити, що військові кораблі відповідно до статті 95 Конвенції користуються у відкритому морі повним імунітетом від юрисдикції якої б то не було держави, крім держави прапора. Стаття 111 регламентує право переслідування по гарячих слідах: «Переслідування по гарячих слідах іноземного судна може бути розпочато, якщо компетентні власті прибережної держави мають достатні підстави вважати, що це судно порушило закони і правила цієї держави. Таке переслідування повинно розпочатися тоді, коли іноземне судно або одна з його шлюпок знаходиться у внутрішніх водах, в архіпелажних водах, в територіальному морі або прилеглий зоні держави, яка переслідує, і може тривати за межами територіального моря або прилеглої зони тільки за умови, якщо воно не переривається» [10]. Право переслідування по гарячих слідах застосовується також щодо порушень у виключній економічній зоні або на континентальному шельфі, включаючи зони безпеки навколо установок на континентальному шельфі, порушень законів і правил прибережної держави, застосованих відповідно до цієї Конвенції відносно виключної економічної зони або континентального шельфу, включаючи такі зони безпеки. Таке право може здійснюватися лише військовими кораблями або військовими літальними апаратами, чи

іншими суднами або літальними апаратами, які мають чіткі зовнішні знаки, які дозволяють розпізнати їх як такі, що перебувають на урядовій службі, і уповноважені для цієї мети. Припиняється право переслідування по гарячих слідах, як тільки переслідуване судно входить в територіальне море своєї держави або в територіальне море будь-якої третьої держави. Крім того, Україна закріпила право переслідування по гарячих слідах у таких національних актах: п. 6 ст. 28 Закону України «Про державний кордон України» та ст. 19 Закону України «Про виключну (морську) економічну зону».

Висновки. Резюмуючи, можна дійти наступних висновків:

- Україна, як незалежна морська держава є повноправним членом міжнародного співтовариства, володіє міжнародною, а також міжнародною морською правосуб'єктністю у повному обсязі;

- при визначенні категорії міжнародної морської правосуб'єктності ми натрапляємо на коло проблем:

А) існування певних прогалів в національному законодавстві щодо визначення дефініції морської правосуб'єктності держави в її національному та міжнародному аспектах;

Б) існування певних прогалів в національному законодавстві щодо встановлення правового режиму таких важливих морських просторів як територіальне море і континентальний шельф;

В) гострою проблемою для України є невизначення морських кордонів з двома сусідніми країнами: Румунією і Російською Федерацією, що становить значну загрозу національній безпеці України і може активізувати проблеми військового, економічного, правового, екологічного, демографічного та соціального характеру.

Список використаної літератури

1. Вельяминов Г. М. Международная правосубъектность / Г. М. Вельяминов // Советский ежегодник международного права. 1986. – М.: Наука, 1987. – С. 85.
2. Алексеев С. С. Общая теория права: в 2-х т.. Т. II / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1982. – С. 138-139.
3. Красавчиков А. А. Юридические факты в советском гражданском праве / А. А. Красавчиков. – М., 1958. – 360 с.
4. Бабаев В. К. Правовые отношения / В. К. Бабаев. // Общая теория права : курс лекций / В. К. Бабаев. – Н. Новгород, 1993. – 564 с.
5. Халфина Р. А. Общее учение о правоотношения / Р. А. Халфина. – М. : Юрид. лит., 1974. – 340 с.
6. Анцелевич Г. А. Международное морское право / Г. А. Анцелевич. – М. : Слово, 2004. – 400 с.
7. Баймуратов М. О. Міжнародне право : підруч. / М. О. Баймуратов. – Х. : Одиссей, 2002. – 672 с.
8. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций: принята Генеральной Ассамблеей ООН 24 октября 1970 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_569
9. Конвенція про захист Чорного моря від забруднення від 21.04.1992 року (ратифікована Україною 04.02.1994 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_065.
10. Конвенція ООН з морського права 1982 року (ратифікована від 03.06.1999 р.) // Міжнародні конвенції Організації Об'єднаних Націй, що стосуються мореплавства : довід. - О. : Фенікс, 2006. - 238 с.

11. Бирюков П. Н. Международное право : учеб. пособ. / П. Н. Бирюков. – М. : Юристъ, 2000. – 416 с.
12. Лукашук И. И. Международное право. Общая часть : учеб. / И. И. Лукашук. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 432 с.
13. Кодекс торговельного мореплавства України. Закон України «Про морські порти України». – К. : Паливода А.В., 2014. – 160 с.
14. Шемякін О. М. Морське право : навч. посіб. / О. М. Шемякін. – Х. : Одиссей, 2010. – 344 с.
15. Конституція України від 28.06.1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
16. Про державний суверенітет України: Декларація Верховної Ради України від 16.07.1990 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/55-12>.
17. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.
18. Конвенція про відкрите море від 29.04.1958 року (чинна з 30.09.1962 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_180.
19. Конвенція про територіальне море та прилеглу зону від 29.04.1958 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_178.
20. Конвенція про континентальний шельф від 29.04.1958 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_179.
21. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року: Закон України від 03.06.1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/anot/728-14>
22. Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>.
23. Про затвердження Правил плавання і перебування в територіальному морі, внутрішніх водах, на рейдах та в портах України іноземних військових кораблів: Постанова Кабінету Міністрів України № 529 від 16 травня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/529-96-%D0%BF>
24. Про морські порти України: Закон України від 17 травня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4709-17/page>
25. Про виключну (морську) економічну зону: Закон України від 16.05.1995 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/162/95-%D0%B2%D1%80>
26. Кодекс України Про надра від 27.07.1994 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80> .

Стаття надійшла до редакції 7.07.2014 р.

O. S. Blinska

THE PROBLEMS OF DEFINITION THE INTERNATIONAL MARITIME LEGAL PERSONALITY OF UKRAINE

This article investigates the legal nature of international maritime legal personality as a category of international legal personality of Ukraine. Its main purpose is to determine the essence of international maritime legal personality by analyzing the legislation of Ukraine.

Ukraine as an independent maritime state is a full member of the international community has an international as well as international maritime legal personality in its entirety.

To determine the category of the International Maritime personality we encounter on a range of issues:

a) there are certain gaps in national legislation to determine the definition of maritime personality State in its national and international aspects;

b) there are certain gaps in national legislation establishing the legal regime of important maritime spaces as the territorial sea and the continental shelf;

c) acute problem for Ukraine is undetermined maritime borders with two neighboring countries: Romania and the Russian Federation, which represents a significant threat to the national security of Ukraine, and can intensify problems of military, economic, legal, environmental, demographic and social issues.

Keywords: legal personality, international legal personality, international maritime legal personality.

УДК 342.25; 342.34; 352.001.36

С. Ф. Вишневський

СИСТЕМА ФУНКЦІЙ ОРГАНІВ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

У статті досліджуються основні функції органів самоорганізації населення як суб'єктів місцевого самоврядування в Україні, теоретичні та практичні проблеми їх реалізації. Визначено місце функцій органів самоорганізації населення в системі функцій місцевого самоврядування. Визначені і проаналізовані основні критерії класифікації функцій органів самоорганізації населення, а також надана обґрунтована характеристика системи функцій цих суб'єктів місцевого самоврядування, досліджується взаємозв'язок між окремими функціями, механізм їх реалізації.

Результати дослідження дають змогу інституціоналізувати органи самоорганізації населення в Україні у відповідності до міжнародно-правових стандартів у галузі місцевого самоврядування.

Ключові слова: органи самоорганізації населення, територіальна самоорганізація, локальна демократія, місцеве самоврядування, питання місцевого значення.

Постановка проблеми. Прийнятий у 2001 р. Закон України «Про органи самоорганізації населення», сприяв зміцненню правового статусу органів самоорганізації населення (далі – ОСН), удосконаленню порядку їх організації та діяльності, визначивши їх однією з форм участі членів територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах у вирішенні окремих питань місцевого значення (частина перша ст. 3 Закону). Така законодавча фіксація функціональної ролі ОСН дає підстави оцінювати їх не лише в аспекті активізації територіальних громад, а і розглядати як функціональний елемент дієвості конституційного ладу.

Вперше за період конституювання інституту місцевого самоврядування (далі – МСВ) в Україні свого спеціального законодавчого закріплення набув окремий суб'єкт системи МСВ. Це, з одного боку, свідчить про особливу роль ОСН в процесі становлення МСВ в Україні та вирішення питань місцевого значення. Адже ОСН – це єдиний суб'єкт системи МСВ в Україні статус якого врегульовано окремим законом. З іншого боку – про активізацію уваги держави до життєдіяльності людини за місцем безпосереднього проживання, прагнення створити оптимальні нормативно-правові умови для самоорганізації жителів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній конституційно-правовій науці є чимало публікацій щодо ОСН, їх повноважень та правового статусу керівників